

Федерація Українців в Злучених Державах

ІВАН ФРАНКО

НАРОДНА СПРАВА І ПОПИ

UKR RES
DUPLICATE

Нью Йорк 1918

Українська Друкарська і Видавнича Спілка

Ukrainian Printing and Publishing Co.

19 East Seventh Street, New York, N. Y.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARY

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN

Федерація Українців в Злучених Державах

Franko, I.

ІВАН ФРАНКО.

НАРОДНА СПРАВА І ПОПИ

UKR RES
DUPLICATE

Ню Йорк 1918

Українська Друкарська і Видавнича Спілка

Ukrainian Printing and Publishing Co.

19 East Seventh Street, New York, N. Y.

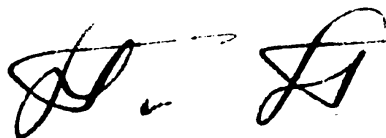
BX

1559

.45

F83

1918

Отся книжечка була написана і видана Іваном Франком у Львові в 1898 році під заголовком "Радикали і попи".

Заснована під впливом Михайла Драгоманова і організована Іваном Франком і товаришами. Українська Радикальна Партія була перша народна, селянська, політична партія в Галичині. Значить, вона перша почала заступатися за інтереси українського селянства, виступати проти економічного і політичного гніту шляхетчини і уряду, і організувати саму народну масу, селян, для політичної і соціальної боротьби. Та в своїй діяльності радикальна партія, переді всім селяне радикали, котрі по селах поширювали просвіту і громадське освідомлене, мусіли витримувати не лише тяжкі утиски від галицьких властей, старостів, жандармів, судів, але й боротися з перешкодами і напастями духовенства, так москвофільського, як національного, українського.

Як відповідь на напасти і вияснення дійсного відношення попів до української народної справи і народного руху написав Франко отсю книжечку.

З того часу минуло двацять літ і на всім світі багато, дуже багато змінилося. Тільки українське духовенство не змінилося, бодай не видно зміни по тих, що переїхали в Америку, не обмила їх велика вода, не направив новий світ. Такі самі напасливі, самопевні, задиркуваті, і так само все і всюди проти народної просвіти, організації і самодіяльності попи закликають Бога і поліцію, лаються і проклинають. Тому й та стара в Галичині книжечка ще дуже нова в Америці.

Вона показує також, що думав про попів і попівську політику Іван Франко.

I.

Коли вірити більшій частині руських газет, то повстане радикальної партії було найбільшим нещастем для нашої галицької Руси за останніх 30 літ, майже таким великим, як зеведене фонетики в шкільних книжках або як упадок крилошанського банку. Нещасте було в тім, що та партія завела, мовляв, роздвоєне між селянством і отцями духовними і через те підкопала головну основу руського народного розвитку. Радикальна партія випорпала давно забутий йосифінський патент про належитості за церковні треби і тим задала смертельну рану повазі попівства. Радикальна партія почала юдити народ против попів, а тим самим і против церкви і тим причиняєся до винародовлення Русинів, бо руська народність найсильніше опираєся на церкві, а церква стоїть на наших патріотичнім духовенстві.

Але се ще найменше. Могли би собі газети писати, а від того би жидівська школа не завадилася. Але духовенство само повірило тим балаканям, признало радикалів своїми найгіршими ворогами і виповіло їм війну не на жите, а на смерть. Радикали зробилися в очах наших попів якимись Татарами, песиголовцями, що грозяться зісти все попівське насіне з корінем. Про небезпеку радикального нашествія говорить в приватних товариствах, при картах і при вині, на соборчиках і на прилюдних зборах, на проповідях і на місіях. Деякі попи не обмежуються на говореню, а беруться до діла. Одні перехапують принесені з почти радикальні газети, адресовані до їх парафіян, нищать їх, хо-

вають або завертають назад без волі і відома адресатів. Інші викидають такі газети з читальень і ганьблять тих, хто читає їх. Ще інші організують у своїх селах окремі партії против радикалів, а коли до такої партії звичайно годі зібрати чесних людей, то вони збирають хоч п'яниць, злодіїв, лихварів та здирців, хрунів та підлизнів. Не давно в Тернопільщині ми бачили, як при виборах на посла до ради державної всі попи з незначним виїмком пішли рука в руку з хрунями, війтами і жидами голосувати на урядового кандидата, а деякі, що сиділи в комісіях виборчих, не завагувалися навіть допуститися огидної крадіжкі голосів, огидного сфальшовання результату голосування і народної волі, щоби тільки не допустити радикального кандидата до перемоги. Під окликом: гейже на радикалів! не завагалися наші попи і наші інтелігенти піти на нечувані доси серед Русинів підлости, на підкуповування поодиноких людей в тій цілі, щоб розбивали радикальні віча, або щоб побили радикального кандидата. Як бачимо, війна розгорілася в цілій її погани. Тож потрібно нам оглянутися добре, які є властиві причини тої війни, на кілька радикали справді дали до неї причину, чи вона справді така потрібна і який може бути її кінець. Ми зробимо сей огляд спокійно, без гніву і без пристрасти, не будемо ховати помилок радикалів, не будемо щадити нікого, бо нам ходить не о чию небудь ласку, а о те, щоб пізнати де правда, а де помилка, щоби правду признати, а з помилок навчитися. Нам байдуже, чи наші противники також схочуть навчитися дечого з наших слів, чи схочуть разом з нами совісним і спокійним оглядом справи причинитися до вияснення правди. Ми підемо своїм шляхом, певні, що правда і справедливість таки переможуть.

II.

Поперед усього скажемо кілька слів про той закид, що радикали бунтуючи народ проти попів, бунтують його тим самим против церкви, против віри, против Бога, против релігії, а через те підкопують одну з головних основ розвитку руської народности.

На разі лишемо на боці те питане, чи справді радикали бунтують кого небудь. Навіть як би то було правда, що радикали бунтують народ против попів, то чи впливає з того, що вони бунтують його против церкви і против віри? Чи попи самі є церква? Ні, вони є тільки слуги церкви, а церква, то є всі вірні, отже й ті самі радикали. Чи коли я говорю, що якийсь слуга є кепський, я тим самим бунтую против господаря? Здається, що се очевидна дурниця, а прецінь такі дурниці повторяють отсе вже десять літ різні покликані й непокликані оборонці нашого попівства.

Чи попи є віра? Чи християнська віра стоїть на попах? Кілько знаємо, Христос не встановлював ніяких попів, а тільки вислав у світ апостолів і учеників, щоб учили всі народи. Найліпші з поміж тих апостолів звали себе “слугами слова”, але ніколи не вважали себе його панами. І завжди пізнійше бувало так, що в часі упадку правдивої релігійности попівство вважало себе за одно з вірою, з церквою, уважало себе паном церкви і паном слова божого, а тільки в часі розцвіту правдивої побожности і релігійности підносилося до того становища: слуг слова і слуг церкви, тобто слуг того загалу, тих бідних, темних і обтяжених великим горем життя. І коли нині наше попівство отсе вже десять літ

повторяє: радикали йдуть против попів, а тим самим ідуть против віри, то по нашому се є знак його великого засліплення, знак великого упадку правдивої віри і правдиво релігійного духа — не серед народа, а серед самого нашого попівства.

Ні і ще раз ні! Не на попах стоїть християнство. Сто літ тому сказав оден учений Німець, і нині можна сміло повторити його слова: “Християнство стоїть не на попах, а на перебір попам і можна се вважати за один із доказів його великої сили, що не вважаючи на своїх попів воно простояло стільки віків.”

Ми вже показали і заявили в попередній розвідці, що радикали не виступали і не виступають ані против правдивої релігійности, ані против віри, ані против її тайн і обрядів. Як політична партія радикали не мають потреби вдаватися в ті справи і займати в них якесь становище. Але як поодинокі люде, як горожане конституційної європейської держави при кінци XIX віку ми всі, радикали і не радикали, маємо запевнену основними законами свободу думок і свободу вірувань. Вільно нам і треба навіть нам кождому і в релігійних питаннях думати, вчитися, просвічуватися, шукати правди. Сего нам не можуть заборонити ані попи, ані біскупи, ані кардинали.

Коли наші попи, самі нераз мало освічені в справах релігії, кожде таке шукане правди, кожду свободнійшу думку вважають за ересь, за злочин, за проступок против релігії і против свого попівського маєстату, то тим вони тільки шкодять тій справі, котрої ніби то боронять. Бо може бути, що одна часть вірних послухає їх, а друга ні. То що тоді буде? Ті що їх послухають, будуть мусіли притлумити в собі всяке думане про справи релігії, отже з часом заглушать у собі всяке релігійне чуте, дійдуть до то-

го, що релігія зробиться у них простою привычкою, пустою і мертвою формою, забобоном. Годі заперечити, що вже й нині власне такі люде є найлюбійшими овечками для великої частини наших панотчиків, бо таких найлекше водити, голити і стригти. Але не забувайте, що се люде в ґрунті річи зовсім безрелігійні; вони вірять в попа, а не в Бога. А ті, що не схочуть слухати попа, що захочуть справді доходити до щирої релігійности, до згоди слів і думок з ділами, ті будуть окричані за єретиків і будуть мусіли відвернутися від церкви. Чи сего бажаєся теперішнім оборонцям правовірности у нас?

І як би ще ота нагінка за радикалами була спричинена правдивою вірою, правдивою релігійністю у наших попів! Власне противно! О кілько їх знаємо, значна частина їх сама ні в що не вірить, сама живе без релігії в душі, кормить ся тільки голим обрядом, держиться церкви, як говорили давні латинські попи, *non propter Jesum, sed propter esum* (не за для Ісуса, а за для насущного хліба). Ми знаємо особисто чимало таких попів, що самі ні в що не вірячи удають страшених релігійних загоріліців, гримлять на соборчиках і на проповідях против безбожників і радикалів, а по тихо говорять: “Щож, чоловік мусить жити, то й мусить грати комедію за котру йому платять!” Певна річ, ми знаємо і глибоко поважаємо також кількох правдиво релігійних попів, але сих швидко можна пізнати: на соборчиках і зборах вони тихі, не гримлять, на проповідях їх слово навіяне теплою любовю, у них все і порада і підмога для вбогих, для покривджених, для заблуканих. Вони не бажають стосів і Сибіру для вільнодумців, а держаться більше Христових слів: “Хто з вас сам без гріха, нехай кине на неї каменем”. Чи багато маємо таких попів у краю?

III.

Радикали бунтують нарід против попів.
Кілько в тім правди?

Певна річ, радикали не є і ніколи не були сердечними приятелями попів — не говоримо про одиниці, а про цілу верству. Чому? Тому, бо така приязнь мусіла би бути службою попам. Попи є така верства, з котрою не можливо водити приязнь, як рівний з рівним. В відносинах кожної партії непопівської до попів можливі тільки дві дороги: або стати проти попів, або піти на їх службу. Так було з нашими народовцями, що з разу були партією світською (не попівською) і ліберальною, а задумавши повернути попів до народовства зробилися слугами попівства і його класових інтересів і загубили по дорозі свій лібералізм. Так було з польськими людовцями, що довгий час з далека обминали попівське питане, відмовчувалися на тисячні попівські зачіпки, а про те таки дійшли до того, що біскупи викляли їх газету і розпочали з ними завзяту війну. Так буде з соціяльними демократами, котрі в Німеччині доси щасливо (хоча не з користю для просвітної праці партії) обминають релігійне і церковне питане, а про те в Австрії швидше чи пізнійше будуть мусіли стати до боротьби з попівством, що вже тепер у Галичині виповіло їм війну на смерть і веде підкопи під їх організацією, закладаючи серед робітників свої товариства, розкидаючи в великій масі свої газети та брошури, скликаючи збори — не говоримо вже про тиху але тим успішнійшу діяльність у сповідницях і ріжних чоловіколюбних закладах.

Одже не дурімо себе самих і не ховаймо голову в пісок! Коли радикали хочуть бути правдиво людовою, хлопською, світською, непопівською, поступовою партією, то війна між ними і попівством мусить бути. Се на просвітнім полі війна між свободою думки і досліду, а застоєм; на політичнім полі війна між правдивим, широким демократизмом, а иньшою формою шляхетчини і клясової виключности.

Радикали не лякаються тої війни, ідуть до неї свідомо, в тім переконанню, що вона замість шкоди може принести нашому народови велику користь, розбудити його до духового житя, до самостійного думання і самостійної праці. Одного тільки бажають радикали: щоб та війна велася достойно, як слід освіченим людям, без клевет, без лайки, без озлоблення, без денунціяцій. Як велась вона доси?

Вона розпочалася не нині і не вчора, розпочалася тоді, коли ще не було радикалів на світі. Кожному, хто читав от хоч би книжку М. Павлика про читальні, мусить бути в живій пам'яті історія тої боротьби. Попівство розпочало її від перших хвиль нашого відродження. Все і всюди, де будилася нова думка, де роздавалося живе слово, навіть з уст одиниць-попів — загал попівства, його світочі і верховоди ставали против, піднимали крик, уживали і надуживали своєї влади, щоби побороти, здусити новинку, скувати нового духа, заглушити нове слово. Пюпа Григоровича, що боронив мужиків у Стецеві, окричали єгож собратя-попи “божевільним Галатимом”; попа Маркіяна Шашкевича гонили з семінарії і вігнали передчасно в могилу; попа Вагилевича довели до того, що перейшов на лютеранство; піп Головацький мусів довгі літа старанно критися з тим, що був автором острої дописи про наші відносини в “Siavische Jahrbuecher.” Піп Осип Левіцький похваляв заборону

Шашкевичової “Русалки Дністрової.” Піп Малиновський довгі літа не допускав до видрукування молитвослова нашою народною мовою і знищив рукопис Пулюя переданий йому до оцінки. Пригадаємо, яку завзяту війну провадив загал нашого попівства з першими починами світської, особливо популярно-наукової літератури на народній мові, як заїло нападав на Шевченка і інших українських писателів “Рускій Сіон”, видаваний не давно помершим кардиналом Сембратовичем, котрого в кінці “народовці” в роді Барвінського і Вахнянина признали своїм провідником. Пригадаємо, як сказано кидалися наші попи на перші початки реалістичної літератури, на перші проби малювати вірно жите простого люду. Пригадаємо, який гвалт підняло було наше попівство против перших проб зовсім теоретичної дискусії соціалізму на нашій мові. Пригадаємо, що майже рівночасно з першими завязками наших народніх читалень видана була з львівської консисторії куренда, котрою наказувано попам остро цензурувати всякі книжки і не допускати нічого противного вірі і попівству. Пригадаємо, що в 1879 році кількох семінаристів з руської духовної семінарії вигнано за те тільки, що мали на вулиці розмовляти “съ нѣкимъ индивидуумомъ іменемъ Франкомъ”, як писано було дословно в їх “релегації”, тай то ся провина звалена була на них без підстави, фальшивим доносом одного їх товариша, а пізнішого “батька Руси”. Ми могли би понапригадувати ще довгий ряд подібних історій, але досить і тих. Вони показують, що не радикали перші розпочали війну з попами, що вони, так сказати, ще в колисці знайшлися в розгарі тої війни.

IV.

Як воювали радикали? Чи доносами? Чи клеветами? Чи інтригами? Здається, навіть найзавзятіші прихильники нашого попівства не скажуть сего. Радикали мали тільки одну дорогу — книжки і газети, прилюдне слово. Тай тут радикали не ставили відразу питання в цілім його обемі, а обмежались головно на тім, що в своїх виданнях давали голос самим селянам виявляти свої кривди. Се був перший і найтяжший гріх радикалів, котрого попівство ніколи їм не дає. Як то, той хлоп, котрого воно буцім то і відвоювало від польського шляхтича, котрий доси був буцім то такий послушний і покірний і так тиснувся цілувати руки панотчикам, раптом у газетах підносить голс против тих панотчиків! Се було щось, страшне, нечуване, болюче, щось таке, як для польської шляхти розбір Польщі.

Правда, в тих хлопських дописах на попівські надужитя (їх зачала була, але швидко перестала поміщати також Романчукова "Батьківщина") показувано тільки надужитя і тільки деяких попів. Отже на загал попівства не нападає, а тільки на зіпсуті одиниці. Пізнійші факти, такі як реформа Василяна, повинні би перекопати хоч теперішніх попів, що тодішня критика радикалів була дуже невинна і не сміла і не виявляла навіть сотої часті тих надужить і того зопсутя, яке потім сталося причиною реформи. Але щож вийшло? Наше попівство замість вглянути в себе, підняло стрешенний репет, зсолідаризувалося з тими, на котрих у дописах на-

рікав сам народ, і крикнуло, що се є напади на цілий загаль духовенства, на церков, на віру. Коли в яким селі попови — не наслідком газетних дописей, а наслідком його власних надужить і загальної бідности — поменшало доходів, зараз гвалт, що в селі шириться антірелігійна пропаганда! Ще радикалам не снилося порушувати справи віри і церкви, а вже попи і їх прихвостні кричали, що ворожі духи підкопують віру в Бога, гриміли на проповідях против безбожників і самі того не знаючи, будили серед народа критичні думки, сумніви і тривогу.

Такий ґрунт застала радикальна партія, коли зорганізувалася. З одного боку народ, горнучися до неї, мусів, так сказати, перескакувати через огонь попівської лайки і ворожнечі (пригадаємо тільки виступи попів на перших радикальних вічах в Коломиї і в Станиславові) і домагався від партії захисту, оборони, а поперед усього вияснення законних основ попівського і свого поступовання; з другого боку попівство не дожидаючи нічого, мало вже на партію готові громи і прокляття.

Радикальна партія допустилася одного непростимого гріха. Вона подала і пояснила народови Йосифінський патент про треби. Запечене всіх десятих заповідей божих не було би викликало серед нашого попівства такої бурі. Попівство голосило, немов би від того захиталися самі основи церкви! Яке негідне фарисейство! Яка погань! Те саме попівство, котре і доси держиться того патенту — але не супроти хлопа, тільки супроти уряду, коли подає фасії своїх доходів за треби, — воно обурилося страшенно, коли радикали подали селянству до рук ту одиноку доси законну основу його позацерковних економічних відносин до попів. Воно силкувалося зацитькати своїм криком радика-

лів, здусити їх, а дехто силкувався навіть боронити очевидних здирств.

Не перечу, що в розпалі боротьби з уст радикалів упало не одно острє, прикре слово супроти попів. Але не забуваймо, що поваги попівства яко верстви дуже пильно боронила і боронить поліція і прокураторія і дуже старанно конфіскує кожде хоч троха острійше против неї звернене слово. І не забуваймо, що радикали ніколи не були під такою опікою властей, що на них вільно було і навіть уважалося заслугою писати всякі найпоганійші лайки, брехні, доноси, зогиджування. Ми певні, що радикали в своїй полеміці не віддали попівству і сотної части тих ладних слівець, які з уст свячених і несвячених адвокатів попівства сипалися і сиплються на них. І коли радикали часом ужиють про деяких попів такого звороту, як “череваті патріоти”, то щож се значить супроти тих бездонно брудних і огидних лайок, які сиплються на радикалів з попівських газет і з казальниць! Наше попівство само, викликало війну, само держить її на низькім рівні, і самож кричить, коли в тій війні часом і йому доведеться покоштувати гіркої. Ми сказали би, що се не по лицарськи, ну але для наших вояків у реверендах закони лицарського войовання мабуть не писані.

V.

Ще одно питанє. Чи справді на попах стоїть наша народна справа? Чи попи вратували нашу народність від загибелі? Чи вони тепер хочуть і можуть двигати її наперед?

Ми далекі від того, щоби відмовляти попам усякої заслуги в розвою нашого народа, але в усякім разі мусимо сказати, що ті заслуги були зовсім не такі великі. Вже само заведене християнства на Руси не було ділом попів, але князів. Христову віру заведено у нас не через попівську проповідь, вона прийнялася не з переконання, а так сказати “по указу”, з наказу власти, а князі прийняли її з політичних причин. В часах перед Татарами духовенство було залежне від князів; хиба монахи відважувалися часом піднимати голос против князів, та й то не в обороні простого народа, а в обороні своїх монастирських дібр і прав. А пізнійше, під польським панованєм хтож то, як не спольщені руські біскупы заводили унію, замикали православні церквы? Духовенство бачило упадок руського народа через брак шкіл, але хоч само їздило в каритах і справляло золоті та срібні забавки, ніколи не сягнуло до кишені, щоби де заложити руську школу. Противно, коли львівські міщане за жебрані гроші заложили у Львові школу і шпиталь, то єпископ Балабан виступив як найзавзятійший ворог тої справді національної праці, перехоплював і бив студентів і вчителів, викляв попа, що відправляв в Успенській церкві і т. д. Те саме було у Вільні і по інших містах, де міщанські братства рвалися до просвіти, закладали школи, друкарні, шпиталі і знаходили

герешкоди власне з боку руських духовних. Троха інакше було в Києві, де попи, за почином Петра Могили, справді піддержали первісну братську школу і зробили з неї “академію”. Та попи ж і тут перші повернули оглоблі в иньший бік, до Московщини. В часі розбору Польщі руська народність у Галичині, на Поділю, Волині і Україні знаходилася в найбільшій упадку. А через що? Чи не було руських біскупів, руських попів, руських монастирів? Де там! Були, тільки всі були спольщені. Біскупи були шляхтичі і з давен давна привикли вважати хлопа за бидло. Вони були наскрізь Поляками, говорили і думали по польськи, а тільки до якогось часу держалися руського обряду. Монастирі були багаті, але се були так само гнізда польщини. Василіянські школи виховували тільки шляхтичів, виховували в тім самім польським дусі, що й єзуїтські та піярські. Ані простий руський народ, ані руська народність не мали з тих шкіл ніякої користи. Не даром гайдамаки, руйнуючи Умань 1768 року люто накинулися на василіянську школу і повкидали всіх школярів разом з учителями до глибокої криниці. Не даром ще геть пізнійше сини руських попів у львівській семінарії кинулися були з полінами на одного професора, що зачав викладати їм по руськи. “Precz z nim! — кричали йому ті будучі батьки Руси. — “Co to, chce nas porobić Azyatami?” Руська мова була для них дич, азійщина; тільки польська мова видавалася їм гідною уст цивілізованого чоловіка.

Правда, низше сільське духовенство держалося руської народности. Але чому? Бо за польських часів було темне, станом освіти майже не ріжнилося від простого люду, — значить, і не могло відскочити від него. Але коли в австрійських школах воно просвітилося троха, зараз покинуло мову свого народа, заговорило

по польськи, хоча в школах учили по німецьки, писало по польськи, по латині, аби тільки не по руськи.

Шашкевич і його товариші зробили тут перелом, зачали писати руською народною мовою. Загал попівства обрушився на них за те; духовні влади здушили їх почин. Із самих Шашкевичевих товаришів деякі замовкли, інші почали глаголати иностраними язики. І коли по 1848 році годі вже було обійтися без народної мови, бодай у популярних книжочках, то якуж то науку подавав народови Наумович? Ту саму темну “хлопістику”, якою дихало і дихає доси наше попівство, ту саму погорду для хлопської простоти, ту саму віру в чортів і духів, у силу проклятя і гомеопатії.

Се були би заслуги нашого попівства на полі освіти. А на полі політики? Чи не попи і біскупи навчили наш нарід бити поклони перед кождим урядом, здаватися на ласку з гори, ждати помилювання там, де належалоб упоминатися свого права? Чи не біскупи і попи завжди спинали у нас почини яснійшої, рішучої, і щиронародної політики? Вони добивалися прав і користей для себе, для своєї попівської кляси, а народови товкмачили, що то буде користь для цілого загалу. Скажемо коротко: не попи удержали руську народність, а хлопи. Не попівська політика піддержить і розвине далі ту народність, а хлопська, а при тім широко поступова, радикальна.

